

İmam Şafiî

Filistin'de Yetim Bir Kureyşî

Hicrî 152 yılı... Gazze...¹ Mukaddes topraklar... Mescid-i Aksâ'nın yurdu... Daha büyük ihtimalle Gazze... Akdeniz sahilinde Şam ve Mısır'ın buluşma noktasında bir Filistin kasabası... Kureyşlilerden İdris hayata gözlerini yumdu. Arkasında genç bir kadın ve bir yetim bırakmıştı: Fatma Hanım ve oğlu Muhammed. Muhammed, sadece iki yıl önce Hicri 150'de (767) doğmuştu.

Mekke'den çok uzaklarda bir başına kalan Fatma, savaşçılığıyla ünlü Yemenli Ezd kabilesindendi. Kabilenin bir kolu, Gazze'ye komşu Mısır'da ikamet ediyordu. Fatma Hanım, kabilenin yanına geçebilir, oğlunu kabilesinin yanında büyütebilirdi ya da kocasının ana yurdunu tercih edebilirdi.

Fatma Hanım, yaşlı gözlerle oğlu Muhammed'e baktı: Bir tercih yapmalıydı. Kocasını İdris'i düşündü ve bir büyüğe anlatır gibi bebeğine anlattı:²

Oğlum Muhammed, sen Mekkelî, Kureyşli İdris'in oğlusun. Baban İdris gözlerimizin nuru, Allah'ın Resûlü Muhammed salallahu aleyhi vesellem'in akrabası... Soyları büyük atan Abdülmenaf'ta buluşur. Allah'ın Nebisi, Haşimî'dir; Abdülmenaf'ın oğlu Haşim'in torunudur. Baban İdris ise Muttalibîdir. Abdülmenaf'ın oğlu Muttalib'in torunudur. Bunun için ailene Muttalibî derler... Mekke'nin en mühim ailelerinden biri... Babanın büyük annelerinden Şifa da Allah'ın Resûlü'nün dedesi Abdülmuttalib'in kız kardeşidir. O hâlde sen Allah'ın Resûlü'nün büyük halasının da torunusun. Hem Allah'ın Resûlü, Hayber'in fethinden sonra, iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek "Beni Muttalib ve Beni Haşim birdirler. Onlar ne cahiliyede ne İslam'da bizi yalnız bırakmadılar." buyurdu atalarına mal verip onlara teşekkür etti.

Hani Allah'ın Resûlü, Mekke'de eziyet gördüğünde ve nihayetinde yalnız bıraktığında akrabaları Beni Haşim ona sahip çıkmış, bütün Kureyş karşılarında yer alırken Beni Muttalib de Beni Haşim'in tarafına geçmişti. Onlar henüz Müslüman olmadan Allah'ın Resûlü'nün tarafında yer almışlardı.

Soyun böyle işte. Ama asıl olan, iman ve takvadır.

Muhammed'im!

Baban İdris, Abbas'ın, Abbas, Osman'ın, Osman Şafi'nin, Şafi Saib'in oğludur. Atalarının yolu, Allah'ın Resûlü ile Saib'de buluştu.

Saib, Kureyş tarafında Bedir'de esir düştü. Mekke tarafında Beni Haşim'in sancaktarıydı. Kalbi Medine'de İslam'a açıldı. Sırrını saklayıp fidye vererek esaretten kurtuldu. Sonra Kelime-i Şehadet getirip Müslüman olduğunu beyan etti. Sordular ona neden fidye verdin, fidye vermeden önce Müslüman olmadın?

Saib, cevap verdi: Ben, Müslümanları bende haklarından, fidyeden mahrum etmek istemedim. O, İslam'ı seçerek Allah'ın Resûlü'nün Ashabı arasında yer aldı. Onun oğlu ceddin Şafi de Allah'ın Resûlü'nü gördü Ashabı arasında yer aldı.

Sen oğlum... Allah'ın Resûlü'nün ümmetinden bir Müslüman'sın aynı zamanda Onun akrabasının ve Onun Ashabının torunusun...

¹ Bir görüşe göre Filistin sahilinde olup bugün İsrail istilası altında olan Askalân, diğer görüşe göre, Gazze'de doğmuş, Askalân'a, oradan Mekke'ye götürülmüştür.

² Diyalog kurgusaldır.

Kimsemizin olmadığı buralarda bırakmamalıyım. Yol çöl ve uzak... Ama ben seni Mekke'ye akrabalarının yanına götürmeliyim. Orada yaşa... Onların faziletinden beslen...

Fatma Hanım'ın Mekke'de sığınacağı pek kimsesi yok gibiydi. Aile, Müslümanların Allah'ın dinini yeryüzüne hâkim kılmak için dağılmalarından dolayı dağılmış olmalı. Buna rağmen onun gönlü biricik oğlunun Mekke'de büyümesiydi. Akrabalık haklarını bilmesi ve o haklardan istifade etmesiydi.

İşin aslında ise Fatma Hanım, oğlunun alim olmasını istiyordu. Zira bir rivayete göre, oğlu doğduğunda kendisinden bir yıldızın doğup göğe doğru yükseldiğini görmüş, oğlunun gün gelip büyük bir şahsiyet olacağını fark etmişti.

MEKKE YOLUNDA

Gazze, Mekke'ye 1245 km uzaklıkta... Arada dağlar, aşılması zor çöller var... Ama Doğu Arabistan'dan Batı Arabistan'a... Hint Okyanusu kıyılarından Akdeniz'e... Geniş bir coğrafyaya dağılan ve tarihte nice komutanlar yetiştiren Ezd kabilesinin kızı Fatma Hanım engel bilmezdi. Oğlu Muhammed'in geleceği için dağ, çöl değil, arada okyanus olsa onu aşardı.

Filistin'den Mekke'ye gitmek için, önce Kudüs ve Ürdün çevresindeki dağları aşmak, sonra engin çöllere, kum fırtınalarına aldırış etmeden bir ay boyunca yol almak gerekirdi. Bir kadın tek başına yola çıkamayacağından bir kervana katılmak icap ediyordu.

Varsın, bedeni yorulsun, parası harcansın ama oğlu alim olsun... Arabistan'da kadın ve ilim... İslam, ufukları açmış, düşünce ve duygu evreni kocaman insanlar yetiştirmişti ve o insanlar, İslam'ın etki sahasını büyütme için büyük özverilerde bulunuyorlardı.

Fatma Hanım, evladı için ve evladı sayesinde Müslümanların geleceğine katkıda bulunmak için her fedakârlıkta bulunmaya hazır. Kararını verdikten sonra tereddütsüz yola düştü, dağları, çölleri aşır Mekke'ye ulaştı.

Görkemli Emevî Devleti yıkılmış, Abbâsî Devleti henüz yerleşme aşamasındaydı. Şam ve Filistin gibi Mekke ve Medine de henüz yeni düzene alışmamıştı.

Fatma Hanım, kucağında çocuğu ile Mekke'ye vardığında şehirde kıtlık yoktu ama bolluk da var sayılmazdı. Mekke'nin kuzeydoğusunda nispeten şehrin dışındaki Mina çevresinde Şi'bülhayf denen köye yerleşti Fatma Hanım. İmam'ın hatıralarında "hucr (hücre)" diye ifade ettiği tek gözlü, küçük bir ev... Varsın evi dar olsun, gönlü geniş, umudu büyüktü... Muhammed, serpilmeye başladığında onu evlerine yakın mescide, biraz daha büyüdüğünde yaklaşık yedi km mesafedeki Mescid-i Haram'a, yani Kâbe-i Muazzama'ya gönderdi.

Bir zamanlar putperestliğin ve cehaletin merkezi olan Mekke, İslam'la birlikte büyük bir ilim merkezi olmuştu. İslam orduları, düşman ordularından nice kişiyi esir alıp köle edinmiş ama onları köleliğe mahkûm etmemişlerdi.

Köleler azat edilmiş ve dünyanın hiçbir yerinde görülmedik bir şekilde ilimle uğraşıyorlardı. Onlardan ve onların çocuklarından pek çok büyük alim yetişmişti. Müslümanlara köle olarak gelmişken Müslümanlara hoca ve mürşid (yol gösterici) olmuşlar, İslam sayesinde kölelikten efendiliğe terfi etmişlerdi. Aralarından büyük muhaddisler gibi, İsmail b. Kustantin gibi, Kur'an-ı Kerim'i çok güzel okuyanlar da vardı ve mescidlerde belirli bir ücret karşılığında Kur'an-ı Kerim ve kıraat dersleri veriyorlardı.

Fatma Hanım'ın da Muhammed için o azatlı kölelere bir miktar ücret ödemesi gerekiyordu. Annesi kimseye muhtaç olmak, Muhammed ise annesinin işini daha fazla zorlaştırmak istemiyordu.

Üstün zekalıydı. Henüz yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i hıfzetti ve mescidin hocasıyla bir anlaşmaya vardı: Hoca, derse gelemediğinde veya dersten erken ayrılmak durumunda olduğunda Muhammed, onun yerine çocuklara ders verecek, buna karşılık hocaya ücret ödemeyecekti. "Kabul!" dedi hocası ve Muhammed, daha o yaşta hoca vekilliğine, bir tür belletmenliğe terfi etti. On üç yaşına geldiğinde Mescid-i Haram'da Kur'an dersleri vermeye başladı.

Muhammed, okumak gibi not tutmaya da önem veriyordu. Kâğıt alacak parası yoktu. Ama yokluğa takılmadı, notlarını deve kemiklerine yazdı. Yetmedi, bir devlet dairesinin atık kağıtlarından kullanılabilir olanları her gün çöpten toplayıp notlarını oraya yazdı. Bu azimle hızla yol aldı.

Hayat, ilim ve cihaddır. Muhammed, sadece ilim öğrenmiyordu. Aynı zamanda savaşçı Ezd kabilesinin yeğeni ve Ashabın torunu olarak cihada da meraklıydı. Bunun için ok atmayı öğreniyor ve yetenekli bir okçu olarak yetişiyordu.

Ne var ki onun zekasına, hıfzına tanıklık edenler, "Senin ilimle uğraşman evlâdır.", "İlimle uğraşmak, okçuluktan üstündür!" deyince kendisini tamamen ilme adadı. Mescid-i Haram'da ilim meclislerine katıldı.

İmam Şafîî, o günleri şöyle anlatır: "Annemin tek gözlü evinde bir yetimdim. Annemde hocama verilecek para yoktu. Öğretmen, onun yokluğunda çocukların başında durmamı benden kabul etti.

Kur'an'ı hatmettiğimde Mescid-i Haram'a girdim. Alimlerle oturmaya başladım. Hadisleri ve fıkhi meseleleri ezberlemeye başladım. Evimiz Mekke'de Şab-i Hayfa'da idi. Uygun kemik arar, hadisleri ve meseleleri onların üzerine yazardım. Bizim, geçmişten kalma büyük bir küpümüz vardı. Yazılarım çoğalınca ona doldurdum."

Başka bir haberde ise şunları söylüyor:

"Bu işi elimin hafifliği ile sürdürdüm. Alimlerle oturdum. Ezberledim. Topladıklarım çoğalınca kemiklere yazmaya başladım. Öyle ki evimizde onlardan bir yığın oluştu."

Muhammed, zekâsıyla hocaların hayranlığını kazanmıştı. Hoca, yazı kendisinden önceki çocuklara gösterinceye kadar o kendiliğinden öğrenir ve yazmaya başlardı. Bundan dolayı hocalar ona "Senden ücret almamız doğru değil!" deyip ondan ücret talep etmemişler. Muhammed ise öğrendiklerini çocuklara öğretmek için ilk derslerini vermiş, hocalara da katkı sağlamıştır.

ÇÖLLERDE KELİME AVINDA

Arapça, İslâmî ilimlerin kapısıdır. Diller, Allah'ın ayetleridir. Onlar içinde Arapça dillerin şahıdır ve adeta İslam'a dil olsun diye var edilmiştir.

Müslümanların, hayatlarını planlı yaşadıkları günlerdi. Genç Muhammed, annesiyle birlikte bir karar vermişti, hayatını o karara göre planladı, kendisini hedefine ulaştıracak yollar ne kadar zorlu olursa olsun, planını uygulamaktan geri durmadı.

Arapça, en saf hâliyle vahalarda yaşayan Arap kabileleri arasında konuşuluyordu. Muhammed'in annesi Gazze gibi bir kasabadan Mekke gibi bir şehre gelmişti. Şimdi Arapçayı öğrenmesi için Mekke gibi bir şehirden Mekke ve Taif çevresinde yaşayan Beni Hüzeyl kabilesine katılmaya, onlarla birlikte çöllerde yaşamaya karar vermişti. Söz konusu ilim olunca annesi de onu destekliyordu.

Muhammed, hayatının baharında, yaşlılarının arzularına teslim oldukları bir yaşta Mekke'yi terk etti, vaha ve çöllerde Beni Hüzeyl kabilesine katıldı.

Beni Hüzeyl binicilik ve okçuluğuyla ünlüydü. Muhammed, onların arasında binicilikte iyice yol aldı. Ama o koyun gütmek ya da vahalarda avlanmak için ata binmiyordu. At sırtında Arap dilinin kelimelerini, deyişlerini, şiirlerini avlıyordu. Nice çocuk, Arapçayı güzel konuşsun diye Bedevîlere teslim edilmişti. Nitekim Hz. Peygamber de henüz çocukken Beni Sad kabilesinden Halime'nin yanına verilmişti. Ama gençlerin dil öğrenmek için Bedevîlere katıldıkları, vaha ve çöllerde at sırtında kelime, deyiş ve şiir avladıkları hiç duyulmamıştı.

Muhammed, yaklaşık on yılını bu şekilde çöllerde geçirerek Arapçayı araştırdı, ayet ve hadislerdeki kelimelerin Arap dilindeki karşılıklarını öğrendi.

Dilde yeterliliğe ulaşıncı Mekke'ye döndü ve ilimle uğraşmaya devam etti. Süfyan b. Uyeyne, Mekke'de kendisini kıraat ve hadise vermiş alimlerden. Malikî mezhebinin İmamı İmam-ı Malik'ten hadis ilmini öğrenmiş, büyük muhaddisler içinde yerini almıştı. Köle kökenli iken ilimde Müslümanların hocası ve efendilerinden olmuştu. Kimseye avucunu açmadan ilimle uğraşıyor, ilim yayıyordu.

Muhammed, tavsiyeler üzerine onun meclisine katıldı. Onunla birlikte Müslim b. Halid'den dersler aldı. Mekke'nin bilinen diğer alimlerinin de meclisine oturdu. Abdullah b. Abbas gibi büyük alim sahabelerin ilim silsilesine katıldı. İmam Malik'in ünlü hadis kitabı Muvatta'yı ezberledi.

MEDİNE'DE İMAM MALİK'İN YANINDA

O, ilmin kaynağına ulaşmak konusunda kendisi için bir rota çizmişti: İlmin bizzat kaynağına gitmek ve oradan beslenmek istiyordu.

Lâkin bir referansı olmadan planının işleyeceği konusunda kuşkuları vardı. Zekasının şanınin yayıldığı Mekke'de valiye gitti ve kendisinden Medine valisine bir mektup yazmasını talep etti.

Yol hazırlıklarını yaptıktan sonra çölleri aşarak Medine'ye gitti, Mekke valisinden aldığı mektupla Medine valisinin huzuruna çıktı. Mekke valisi, kendisinin İmam Malik'le tanıştırılmasını rica ediyordu.

Vali mektubu okuyunca çaresizlik içinde,

-Benim için Medine'den Mekke'ye kadar yalınayak gitmek, Mâlik b. Enes'in kapısına gitmekten daha kolaydır. Onun kapısında dikilmek kadar bir zillet görmedim, dedi.

Muhammed:

- Allah valinin işini rast getirsin, vali dilerse onu huzuruna çağırabilir.

Vali:

- Heyhat! Ne ola, ben ve maiyetim, bineklerimize binsek ve üzerimize kırmızı toprak bulaşsa da bazı arzularımızı elde etsek, dedi.

Vali, dediğini yaptı, adamları ile birlikte ata binip toz toprağa bulanıp yolu aşarak İmam Malik'in kapısına geldi. Bir adamı, valinin geldiğini haber vermek için İmam Malik'in kapısını çaldı. Kapıyı siyahî bir cariyeye açtı.

Vali, "Efendine kapıda olduğumu söyle!" diye emretti. Cariye içeri girdi, biraz geciktikten sonra tekrar kapıya geldi.

- Efendim size selâm ediyor ve diyor ki: Valinin bir meselesi varsa bir şeye yazıp versin, cevap verelim. Hadis için geldiyse hadis meclisinin gününü biliyor, gitsin.

Valinin Muhammed'i yarı yolda bırakmaya niyeti yoktu.

- Ona söyle, yanımda Mekke valisinden kendisine yazılmış mühim bir mesele ile ilgili bir mektup vardır, dedi.

Cariye içeri girdi. Sonra elinde bir sandalye ile geri çıktı. Sandalyeyi bir yere koydu. Biraz sonra İmam Malik de içeriden çıkıp sandalyeye oturdu. Uzun boylu ve heybetli bir adamdı.

Vali, mektubu ona sundu. Selam ve hâl hatır kısmını okudu. Ama "Bu şahsa durumuna göre muamele et, ona hadis öğret ve iyilikte bulun!" sözlerine gelince mektubu elinden bıraktı ve "Sübhânallah, Allah'ın Resûlü'nün ilmi birilerinin aracılığıyla mı öğretilir oldu?" deyip hayıflandı.

Genç Muhammed, valiye baktı: Vali, İmam Malik'le konuşmaktan çekiniyordu. Kendisi durumunu anlatmak gereksinimi duydu. İmam'a yaklaştı, ona "Allah bereketinizi artırsın." dedi. Kendisini tanıttı, ona amacını anlattı.

İmam Malik, gencin yüzüne bir daha baktı. "Adın ne?" diye sordu. "Muhammed!" diye cevap aldı. "Ey Muhammed! Allah'tan kork, günahlardan sakın. Çünkü senin ileride büyük bir şanın olacaktır. Allah senin kalbine bir nur vermiştir. Onu günahkârlıkla söndürme. Sen yarın buraya gelersin, seni okutacak olan da gelir." dedi. Talebe, hocasını bulmuş. Hoca da ilmini aktaracak talebeye kavuşmuştu.

Müslümanlar, Peygamberin Sünneti üzerine çok titiz insanlardı. İslam'ın doğru sözlülüğe verdiği önem, onların bir haberi aldıklarında tetkik etmelerini gerektiriyordu.

Hadis tahsil eden kişi de üstadından rivayet ettiği hadisleri not alır ve ezberler, ardından notlarının ve ezberinin kusursuz olup olmadığını tetkik için gelir, not ve ezberlerini üstada okur.

Muhammed diğer gün, yanında İmam Malik'in el-Muvatta kitabı olduğu hâlde İmam'ın yanına geldi. İmam, hadisleri ayaküstü okuyup dinlemezdi. Guslünü alır, hastalığından dolayı sandalyeye oturur ve büyük bir ciddiyetle anlatıp dinlerdi.

Muhammed, o vaziyette selamladığı İmam'a Muvatta'dan hadisler okudu. Öylesine güzel okuyordu ki İmam onu hayranlıkla dinledi. Genç talebe, yaşlı hocayı daha fazla rahatsız etmek istemediyse de İmam, "Devam et! Ey delikanlı!" diye işaret etti. Okumalar o kadar uzun sürüyordu ki birkaç gün son buldu.

Muhammed, artık düzenli bir şekilde İmam'a uğradı, ona sadece hadis okumadı. Aynı zamanda fıkıhla ilgili meseleleri sordu. İmam, onun sorularını cevaplar ve ulaştığı ilmi düzeyi öğrenmek için ona sorular yöneltirdi. Ardı sıra gelen sorularla onu sınırdı. Nihayetinde İmam, ona "Senin kadı olman icap eder!" dedi.

Bu, bir yeterlilik beyanıydı. Artık Muhammed, İmam Şafîî olarak fetva makamıydı. Ama İmam Şafîî hocasına duyduğu saygıyla o var iken kendisi fetva vermedi, ondan ilim öğrenmeye devam etti.

YEMEN'DE

İmam Şafîî, İmam Malik vefat edinceye kadar Medine'de dokuz yıl boyunca ilmini geliştirdi. Ama ilmin peşini bırakmak niyetinde değildi. Rüyasında Hz. Ali'yi görmüş, Hz. Ali parmağındaki yüzüğü çıkarıp onun parmağına takmıştı. Rüyasını anlattıkları, ona kendisinin büyük bir alim olacağını haber vermişlerdi.

İmam Malik'in 179'da (795) vefatının ardından İmam Şafii, Mekke'ye geri döndü. Yemen'e gitmek ve oradaki hadis ehlinden ilim öğrenmek istiyordu. Lâkin geçimini sağlayacak bir kaynağa ihtiyacı vardı.

O sırada Yemen valisi, Mekke'ye gelmişti. Mekke'de İmam Şafii için bir imkân arayanlar, onu valiye anlattılar. Vali, ona bir vazife vermeye razı oldu. Ama İmam Şafii'nin yolculuk için parası yoktu. Bir kez daha anne yüreği devreye girdi. Daima manayı maddeye tercih eden Fatma Hanım, biricik evini 15 dinara ipotek ederek bir borç aldı, oğlunun cebini koydu ve onu Yemen'e yolladı.

İmam Şafii'nin oradaki görevi Necran denen yerleşimde hukuk işlerine bakmak, yani kadılıktı. Necran, Mekke'nin güneyinde o zamanlar Yemen'e bağlı, günümüzde Suudi sınırları içinde kalan bir kısmı kum tepelerinden oluşan çöllerle kaplı bir bölge...

Necran'da kalplerinin katılığı ile ünlü Taifli kabile Beni Sakif'in mevlâları, yani geçmişte onların himayesinde olan bir topluluk yaşıyordu.

İmam Şafii'nin ilâhî rızayı hedeflemişti. Bunun için özgür bir insandı. İşimden atılırım, demedi. Maaşıyla öncelikle annesinin borcunu ödediği hâlde annesinin biricik evini kaybetmesi kaygısı onun haktan yana tavrını değiştirmede. Necranlılara boyun eğmeden onlar arasında Allah'ın ahkamı ve Resûlü'nün sünneti ile hükmetti. Bu yüzden bazı Necranlıların düşmanlıklarını kazandı. Yetmedi, o sırada, yeni bir imtihanla yüz yüze kaldı. Necran'a zalim bir vali geldi. Artık hakkı olmayanı almak için dalkavukluk edecek halk ile zulme meyleden bir yönetici arasında kalmıştı.

İmam, halkı dalkavukluktan, valiyi de zulümden vazgeçirmeye çalıştı. Olmadı. Halk ile vali, onun aleyhinde buluştu.

Abbâsî Devrinde, Emevî Devri'nde olduğu gibi muhalefet hep Ehl-i Beyt adına yapılırdı. Hariciler hariç muhalifler genellikle Hz. Ali'nin soyundan gelenleri iktidar yapmak istediklerini öne sürerlerdi. İmam Şafii henüz doğmadan Ehl-i Beyt mensuplarından Nefsi'z-Zekiyye olarak tarihe geçen Muhammed b. Abdullah el-Mehdî, başkaldırmış ve Abbâsîler, kıyamı kanlı bastırmışlardı. İmam Ebû Hanife ve talebeleri ile birlikte İmam Malik'in de kıyamı yapanlara yakın olduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla Abbâsîler Ehl-i Sünnet ulemasından kuşku duyuyorlardı.

Necran'ın katı kalpli adamları ve vali, bunu fırsat bildiler ve Bağdat'a kadar ulaşarak İmam Şafii'nin bir toplulukla birlikte Ehl-i Beyt yanlısı bir başkaldırı hazırlığı yaptığını öne sürdüler.

İmam Şafii'nin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e şiddetli bir muhabbet beslediği herkesçe malumdu. Ama o, ilimle meşguldü ve fiilî bir başkaldırı işinde değildi. Buna rağmen ellerin bağlanarak Bağdat'a doğru yola çıkarıldı.

Filistin'den Mekke'ye, Beytü'l-Haram'a getirilen bir çocuk... Oradan ayrılıp ilim için gönüllü olarak çölde yaşamış, ardından dokuz yılını İmam Malik'in yanında hadis ve fıkıh öğrenmekle geçirmiş bir genç... Beni Haşim düzeyindeki Beni Muttalib'e mensup bir Kureyşî... İktidardaki amcasının oğlu... Şimdi bir esir olarak çöllerde eziyet edilerek yürütülüp götürülüyordu. Bu yolculuk, ne Filistin-Mekke ne çöllerde Bedevî kabilelerin peşinde koşuşturmaya ne Mekke-Medine ne Mekke-Yemen yolculuğuna benziyordu. İmam, o yolculuklarda hür bir gençti. Şimdi ise otuz dört yaşında, yine genç ama idama götürülen bir mahkumdu.

Bugünkü ölçümlerle Necran ile Bağdat arasında tam 2. 233 km mesafe var. Bu yolculuğun tamamına yakını tehlikeli ve susuz çöllerde yapılır. İmam işte o çöllerde, kum tepeleri ve fırtınaları içinde sürüklenerek Bağdat'a götürüldü. Bu dehşet verici yolculuk yaklaşık iki ay sürmüştü olmalı.

BAĞDAT'TA DARAGACININ EŞİĞİNDE

Hicrî 184 yılıydı. Miladî, 800-801... Bağdat, henüz otuz yılını geride bırakmamış, genç bir başkentti. Bununla beraber camileri ve sarayları ile oldukça görkemli bir şehirdi.

Şehrin o görkemi içinde, daha 34 yaşında genç bir muhaddis ve fakih, elleri bağlı bir şehre getirilip hapse atıldı. Hakkında verilen hüküm hemen hemen belliydi: İdam. İfadeler alınmaya başlandı. Beraberinde getirilen dokuz kişi katledildi.

İmam Şafîî ise “Ehl-i Beyti sevmek Rafizilikse dünya bilsin ki ben Rafiziyim!” deyip haykırarak iftiraya uğradığını dile getirdi.

Çaresiz değildi. Zira kendisine yardımcı olacak bir dostu vardı: İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî. İmam Ebû Hanife'ni Ebû Yusuf'tan sonra en önemli talebesi. Medine'de eğitim görürken üç yıl boyunca birlikte İmam Malik'in yanında bulunan ikili, birbirlerini çok iyi tanıyorlardı.

İmam Muhammed, İmam Ebû Yusuf'un ardından Irak uleması içinde öne çıkmış ve devrin Abbâsî Halifesi Harun Reşid'in güvenini kazanarak kadı olmuştu.

İmam Şafîî, kadınıyla aynı görüşteyim, dedi ve kendisinin ona sorulmasını istedi. İmam Muhammed, Harun Reşid ile görüşerek onun affını talep etti. Bunun üzerine idamdan kurtuldu fakat geldiği yere gönderilmedi, Bağdat'ta gözetim altında tutuldu.

İmam Şafîî'nin yoksulluk içinde harçlığından artırarak topladığı kitapları, özenle yazdığı notları hep Yemen'de kalmıştı. İmam, koşullara teslim olmadı, çaresizlik içinde beklemedi. Bağdat'ta hemen kitaplar edindi. Dostu İmam Muhammed'in kütüphanesi de kendisine büyük bir araştırma imkânı sağladı.

“Muhakkak ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır.” (İnşirah Sûresi 5)

Kur'an'ı hayat rehberi edinmiş İmam için her sorun bir fırsattı. O, Hicaz'da Ehl-i Hadis'ten ders almıştı. Irak'ta ise Ehl-i Rey denen içtihat ehli etkindi. Esaretini onlarla doğrudan görüşme ve onları tanıma imkânına dönüştürdü. Ayrıca Ehl-i Hadis, burada çok zayıftı, başta Ahmet b. Hanbel olmak üzere onlara ders vermeye başladı. Kısa sürede etrafında büyük bir topluluk oluştu ve “Nâsırü'l-Hadîs” yani hadisin yardımcısı unvanı aldı. Ki aslında onun kişiliğinde dört mezhep buluşmuştu: İmam Şafîî, İmam Malik'in ilmini Bağdat'a getirmişti, İmam Ahmet b. Hanbel'i yetiştiriyordu ve İmam Muhammed, İmam Ebû Hanife'nin talebesiydi. Ne var ki kendisi hâlâ kendi görüşlerinden çok, meşhur Kavl-i Kadim (ilk/eski kavi) denen görüşleri üzerinde, daha çok İmam Malik'in içtihatları ile fetva veriyordu.

Bağdat'ta Ehl-i Rey'e bağlı yirmiye yakın ders halkasından üç dördü hariç tamamı ona katıldı. Ahmet b. Hanbel ve diğer alimler, onun ardında yürüyorlardı.

Müslümanlar, medenî insanlardı. Bağdat'ta farklı görüşteki ulema arasında münazaralar yapılırdı. Bu münazaralar, İmam Şafîî'yi hem tanıttı hem farklı görüşler konusunda donattı.

İmam, Bağdat'ta ve kısmen Rakka'da bu şekilde iki yıl gözetim altında kaldıktan sonra Hicaz'a dönme izni aldı. Halife Harun Reşid onu serbest bıraktığı gibi onabir miktar tazminat da ödemişti. Dolayısıyla Hicaz'da bir süre geçim sorunu olmayacaktı.

İmam, 195'te (810/811) bu kez kendi isteğiyle Bağdat'a geçti. “Şafîî, bu gelişinde Bağdat kitapları (el-Kütübu'l-Bağdadiyye) adını verdiği eserlerini yazdırmıştır. el-Ümm veya el-Mebsût diye isimlendirilen

eseri bunlar arasındadır. Bu eser, birkaç kitaptan meydana gelmiş olup çoğu fûrû'a dairdir. Bunu kendisinden rivayet eden, talebesi ez-Zaferânî'dir. Yine burada Şafiî, usûl-i fıkha ait olan kitabını imlâ etmiştir. Bu eser er-Risâle adını almış olup bunu rivayet eden de ez-Zaferânî'dir.”

Büyük Maliki alimi Abdurrahman b. el-Mehdî er-Risale'yi okumuş ve “Sanmam ki Allahu Teâla bu adamın bir dengini daha yaratmış olsun.” diyerek hayranlığını ifade etmiştir.

İmam, burada iki yıl daha kaldıktan sonra bir kez daha ata yurdu Mekke'ye döndü. Çünkü Bağdat'ta Harun Reşid'in iki oğlu Emin ve Me'mun arasında şiddetli bir mücadele vardı. Velihtlıktan azledilen Me'mun, Halife Emin'i devirmek için Bağdat'ı kuşattı ve on beş ay süren kuşatmanın ardından Muharrem 198'de (Miladi 813) halife olarak ilan edildi.

Emin'i Araplar, Me'mun'u İranlılar destekliyordu ve Me'mun, felsefeyle meşgul olan bir filozoftu. Ehl-i Hadis ulemasına karşıydı, bu yüzden onları zor günler bekliyordu.

İmam Şafiî, önce Mekke'ye geçti, tekrar 198'de (814) Bağdat'a döndü. Ama Bağdat'ta sadece üç ay kalabildi.

İmam, Abbâsî etkisinin daha az hissedildiği Mısır'a geçmek istedi. Bu onun beldeler arasındaki sürekli hicretinin son halkasıydı. Bu halka ile çocuklukta başlayan hayat dairesi de Filistin üzerinden geçerek tamamlanıyordu. Nitekim İmam'ın Mısır'a gitmeden önce duygularını,

“Durmadan Mısır'ı özlüyor ruhum?

Ondan gayri çöl ve ova kalmadı.

Kurtuluş ve zenginliğe mi? Vallahi bilmiyorum,

Yoksa kabre mi götürülüyorum?”

dizeleriyle ifade etti. Bu dizelere bakılırsa İmam, Mısır'dan başka sığınacak bir yer bulamamıştı.

MISIR'DA KABRİNİN BULUNDUĞU ÜLKEDE

İmam Şafiî, 199 (814-815) veya 200 (815-816) yılında Nusaybin-Harran yolunu kullanıp Filistin'e inerek Mısır'a geçti.

Normalde bugünkü ölçümlerle Bağdat-Kahire arası 1706 km'dir. Ama İmam Şafiî'nin kullandığı güzergahta bu yol yaklaşık 1979 km'dir. İmam, bu yolu yaklaşık elli günde aşmış olmalıdır.

Onun Filistin'de başlayan hayatı, büyük bir daire çizdikten sonra yeniden Filistin üzerinden geçip Mısır'a ulaşmıştı.

Abbâsî Devleti, doğuya yönelmiş, İslam dünyasının batısı ihmalin etkilerini görmeye başlamıştı. Haberlere göre, devletten uzaklaşan halk, ulema etrafında toplanıyor ve kimi zaman uç kutsamalara gidiyordu. Örneğin, Endülüs'te İmam Malik'in sarığı vesile kılınarak yağmur duası yapılıyordu.

İmam, Mısır'a gelmeden önce halkın İmam Ebû Hanife'nin görüşleri ile İmam Malik'in görüşleri arasında kaldığını haber almıştı. İki imamın tabileri sertçe tartışır ve birbirlerini üzerlerdi. İmam Şafiî, böyle bir ortamda itidali bulunması için gönderilmiş özel bir elçi gibiydi. Vaziyeti değerlendirdikten sonra, “Öyle bir şey ile aralarına geleceğim ki bu iki görüşle birden meşgul olacaklar.” buyurdu.

Mısır'a geçtiğinde ilkin dayıları Ezdîlerin misafiri olmuştur. Ama onun için asıl himayeyi İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden Abdullah b. Abdülhakem'in ailesi sağladı.

Bu ensarın da katkısıyla İmam, sadece dört yıl civarı yaşadığı Mısır'ı, yeni bir çalışma ve tefekkür yurduna dönüştürdü. Görüşlerini yeniden gözden geçirerek Kavî-i Cedid (Yeni Görüş) denen içtihatlarını geliştirdi. İmam Malik'e yönelik kutsamanın da önüne geçti. Bin beş yüz sayfalık bir ilmî üretimde bulundu. Bu çerçevede İhtilâfû Mâlik ve Şâfiî "Malik ve Şafiî'nin İhtilâfı" adlı eserini yazdı. O itidalin insanıydı. Daha önce Irak'ta Hanefîlere karşı İmam Malik'i savunmuştu. Mısır'da ise Malikîler ölçüleri aşıyorlardı. Bu kez diğer Müslümanları onlara karşı savunuyordu.

Öylesine okuyordu ki kimi geceler çırısı hiç sönmüyordu. Kimi zaman ise çırayı Siyahi cariyesine yaktırıyor, notlarını alıyor, sonra tekrar söndürtüyordu. "Efendim, hizmetliyi bu kadar meşgul etmeseniz..." dediğinde "Işık beni tefekkürden alıkoymuyor." demiştir.

İmam'ın, İmam Malik'ten bağımsız içtihadının Mısır'da oluştuğu söylenir. Dolayısıyla Mısır, Şafiî mezhebinin doğduğu yurt olur. Bu bağlamda o günlerde Mısır'da epey yaygın olan Malikî mezhebinin mensupları Şafiî mezhebi için ilk tabanı oluştururlar.

Lâkin ne vali ne kimi mutaassıp Malikîlerin İmam'ı rahat bırakmaya niyeti vardı. Malikîler, İmamı Mısır'dan çıkarması için valiye ihbar ettiler. Vali, onu sürgün etmeye karar verdi. İmam ve dostlarının görüşmeleri de valiye kararından vazgeçirmedi. Bunun üzerine İmam, yol hazırlığı için üç gün süre istedi ve vali, üçüncü günde öldü. Böylece İmam, bir sürgünden daha kurtulmuş oldu. Esasen o çok hastaydı, basur hastalığı denen hastalık, ilim uğraşmasını zorlaştırıyor ve onda öfkeye de yol açıyordu. İmam, daha elli dört yaşında olmasına rağmen artık vefatının yaklaştığını dile getiriyor ve Mısır'ı terk etmeye yanaşmıyordu.

Bir görüşe göre Halife Me'mun onu Mısır kadısı yapmak istedi, bunun üzerine İmam, "Allahım! Dinim, dünyam ve akıbetim için bu görev hayırlı olacaksa nasip eyle, değilse canımı al!" şeklinde dua etti ve üç gün geçmeden vefat etti.

Son bir görüşe göre ise İmam'ın "Onlar kadar cehli ilim sanan bir toplum görmedim" dediği fanatik Malikîlerden biri ona eziyet etti ve öyle vefat etti. Ama gerçek vefat sebebi basur hastalığıdır.

İmam, o hastalığın verdiği sıkıntıyla 9 Receb 204/19 Ocak 820'de, 54 yaşındayken Mısır'da vefat etti. Kendisini orada himaye eden Benî Abdülhakem'in mezarlığına gömüldü.

Onun mezarı üzerinde bir türbe yapıldı. Selâhaddîn-i Eyyûbî Hazretlerinin amcası Şîrkûh, türbeyi tefekkür dergâhı edindi. Mısır'da vezir olarak bulunduğu yetmiş gün boyunca, vefat edinceye kadar, zaman zaman gecelerini orada tefekkürle, planlarını yapmakla geçirirdi.

Selâhaddin Hazretleri, türbenin yanında bir medrese yaptı. Kardeşi Melikü'l-Adil'in oğlu Büyük Eyyûbî Hükümdarı ve İslam tarihini sayılı mütefekkir sultanlarından Melikü'l-Kâmil Muhammed veya onun annesi, İmam'ın mezarı için daha görkemli bir türbe yaptı. O türbe günümüzde hâlâ ayaktadır.

İmam Şafiî'nin hanımı Hamdeh, Hz. Osman'ın dördüncü kuşak soyundandır. İki oğlu ve bir kızının olduğu bilinmektedir. Oğullarından Ebü'l-Hasan Muhammed, babasından ve Ahmed b. Hanbel'den hadis öğrenmiş, Halep (yahut el-Cezîre) kadılığı yapmış, 231 (845) yılında vefat etmiştir. Diğer oğlu Ebû Osman Muhammed'in 242 (856) yılında vefat etmiştir. Kızı Zeyneb'in çocukları da ilimde kendilerinden söz ettirmişlerdir.

Allah ona, ailesine, dostlarına ve talebelerine rahmet eylesin...

